

VAASAN AMMATTIKORKEAKOULU
UNIVERSITY OF APPLIED SCIENCES

Niina-Riikka Rautio

SELVITTÄMÄSSÄ LASTEN OSALLISUUDEN KOKEMUKSIA PÄIVÄKODISSA

Sosiaali- ja terveysala

2024

TIIVISTELMÄ

Tekijä	Niina-Riikka Rautio
Opinnäytetyön nimi	Selvittämässä lasten osallisuuden kokemuksia päiväkodissa
Vuosi	2024
Kieli	suomi
Sivumäärä	48 + 2 liitettä
Ohjaaja	Jussi Luoma

Tämän laadullisen opinnäytetyön aiheena olivat lasten osallisuuden kokemukset varhaiskasvatuksessa. Tarkoituksena oli selvittää sekä tavallisella pedagogiikalla että montessoripedagogiikalla kasvatettavien lasten kokemuksia osallisuudesta ja verrata niistä mahdollisesti löytyviä eroja toisiinsa. Tutkimuskysymyksiksi muodostuivat: Millaisia kokemuksia päiväkotiryhmien lapsilla oli osallisuudesta sekä millaisia eroja eri pedagogiikkaa käyttävien ryhmien lasten kokemuksissa mahdollisesti löytyy?

Työn teoriaosuus koostuu varhaiskasvatuksesta, osallisuudesta, montessoripedagogiikasta ja Harry Shierin osallisuuden polusta. Tutkimusmenetelmänä käytettiin Shierin osallisuuden polun pohjalta laadittua teemahaastattelua. Haastattelut suoritettiin pareittain, jolloin niitä oli kaiken kaikkiaan neljä. Haastattelut analysoitiin teemoittelemalla.

Tuloksista ilmeni, että molempien ryhmien lapsilla oli myönteisiä kokemuksia osallisuuden toteutumisesta. Merkittävän suuria eroja osallisuuden kokemuksissa ei ryhmien välillä ollut. Pienet erot ryhmien välillä liittyivät aikuisen lähestymiseen, mielipiteiden kysymiseen ja päätöksentekoon. Yhteistä ryhmien lasten vastauksissa olivat lasten persoonan ja aikuisten kiireen vaikutukset osallisuuteen. Nämä teemat nousivat esiin molempien ryhmien lasten kokemuksissa. Tutkielmani perusteella voidaan todeta, että käytettävää pedagogiikkaa merkittävämpänä tekijänä lasten osallisuuden kokemiselle olivat lasten persoonasta johtuvat erot ja henkilökunnan kiireen kokemukset.

ABSTRACT

Author	Niina-Riikka Rautio
Title	Investigating Children's Experiences of Participation in Kindergarten
Year	2024
Language	Finnish
Pages	48+ 2 Appendices
Name of Supervisor	Jussi Luoma

The topic of this qualitative bachelor's thesis was children's experiences of participation in early childhood education. The aim was to investigate the experiences of participation among children raised in both conventional pedagogy and Montessori pedagogy, and to compare any differences that might be found between them. The research questions were: What kind of experiences do children in daycare groups have regarding participation, and what differences might exist in the experiences of children in groups using different pedagogies?

The theoretical framework of the bachelor's thesis consists of early childhood education, participation, Montessori pedagogy, and Harry Shier's Pathways to Participation. The research method used was thematic interviews based on Shier's Pathways to Participation. The interviews were conducted in pairs, resulting in a total of four interviews. The interviews were analyzed by thematic analysis.

The results revealed that children in both groups had positive experiences of participation. There were no significant differences in the experiences of participation between the groups. The minor differences between the groups related to adult approaches, solicitation of opinions, and decision-making. Common themes in the children's responses from both groups were the influence of children's personalities and the busyness of adults on participation. Based on my bachelor's thesis, it can be concluded that the differences in children's experiences of participation were more related to individual differences in children's personalities and the experiences of staff busyness rather than the pedagogy used.

Keywords participation, early childhood education, Montessori pedagogy, conventional pedagogy

SISÄLLYS

TIIVISTELMÄ

ABSTRACT

1	JOHDANTO.....	8
2	OPINNÄYTETYÖN TEORIAT	10
	2.1 Varhaiskasvatus Suomessa	11
	2.2 Osallisuus	12
	2.3 Lapsen osallisuus varhaiskasvatuksessa	13
	2.4 Osallisuus Tampereen omassa varhaiskasvatussuunnitelmassa.....	14
	2.5 Harry Shierin osallisuuden polku	14
	2.6 Montessoripedagogiikka.....	17
	2.7 Montessoripedagogiikkaan kohdistunut kritiikki	20
	2.8 Montessoripedagogiikka vs perinteinen fröbeliläinen pedagogiikka.....	21
	2.9 Teemahaastatteluni osallisuuden teorioiden pohjalta.....	22
3	TUTKIMUSMENETELMÄT.....	24
	3.1 Teemahaastattelu	24
	3.2 Tutkielman eettisyys ja luotettavuus.....	26
4	TEEMAHAASTATTELUJEN TOTEUTUS	28
5	TULOKSET	31
	5.1 Lasten kuulluksi tuleminen	31
	5.2 Lasten mielipiteiden ilmaiseminen	32
	5.3 Lasten mielipiteiden huomioiminen toiminnassa	33
	5.4 Lasten osallistuminen päätöksentekoon	34
	5.5 Aineistosta nousseet uudet teemat.....	35
6	JOHTOPÄÄTÖKSET JA POHDINTA	36
	6.1 Kehitysideoita ja jatkotutkimusehdotuksia	40
	6.2 Tutkielman eettisyyden ja luotettavuuden arviointia	43

6.3	Prosessin arviointi ja ammatillinen kasvu.....	44
LÄHTEET	.....	47
LIITTEET	.....	49

KUVIO- JA TAULUKKOLUETTELO

Kuvio 1. Harry Shierin osallisuuden polku (Heikka, Fonsen, Elo & Leinonen 2014)

..... 17

LIITELUETTELO

LIITE 1. Haastattelukysymykset

LIITE 2. Saatekirje

1 JOHDANTO

Lapsen osallisuuden edistäminen on varhaiskasvatustilain edellyttämä velvollisuus. Varhaiskasvatuksen suunnittelussa, toteutuksessa ja arvioinnissa lapsen toiveet on huomioitava hänen ikä- ja kehitystasonsa mukaisesti (Varhaiskasvatustilain 540/2018 §20). Vaikka lapsen osallisuuden toteutumiselle on olemassa erilaisia menetelmiä ja välineitä, ei sen toteutuminen tästä huolimatta ole itsestäänselvyys. Usein osallisuuden esteenä ovat esimerkiksi henkilöstön vaihtuminen, kiireinen arki, suuret ryhmäkoot, huonot tilaratkaisut ja lasten erilaiset tarpeet. Työntekijöillä ei välttämättä aina myöskään ole herkkyyttä tai työkaluja huomioida lasten tarpeita. (Venninen, Leinonen & Ojala 2010, 31–33.)

Osallisuus on merkittävä osa yksilön hyvinvointia, mikä tekee sen tutkimisesta merkityksellistä. Etenkin lasten kokemusten kuuleminen on arvokasta, sillä osallisuuden kokemus on aina subjektiivinen eikä ulkoapäin määriteltävissä. Lisäksi varhaisiän osallisuudella ehkäistään mahdollisia myöhemmin lapsuudessa ja nuoruudessa ilmeneviä ongelmia sekä syrjäytymistä. Jotta voidaan tehdä lapsia koskevia päätöksiä, on lasten mielipiteiden selvittäminen tärkeää.

Tämän työn tavoitteena on selvittää sekä tavalliseen varhaiskasvatusryhmään että montessoriryhmään kuuluvien 4–5-vuotiaiden lasten osallisuuden kokemuksia ja havainnoida niistä mahdollisesti löytyviä eroja. Opinnäytetyöni selvittää lasten osallisuuden kokemuksia ja sitä, eroavatko eri ryhmiin kuuluvien lasten kokemukset toisistaan. Sen onkin tarkoitus tuoda lasten ääni esiin osallisuuden kokemisessa. Työlläni pyrin tuottamaan hyödyllistä tietoa osallisuuden toteutumisesta varhaiskasvatustyksikölle ja samalla selvittämään mahdollisia osallisuuden toteutumisen kehittämiskeinoja, joita päiväkotii voi halutessaan huomioida niin arjen toiminnassa kuin lasten omissa varhaiskasvatustilain suunnitelmissa.

Opinnäytetyöni tutkimuskysymyksiksi muodostuivat: Millaisia kokemuksia lapsilla on osallisuudesta sekä millaisia eroja ryhmien välillä kokemuksissa mahdollisesti löytyy? Lähdin etsimään vastauksia näihin kysymyksiin laadullisin menetelmin. Tutkimusmenetelmäksi valitsin teemahaastattelun.

Tulokset osoittivat, että mitään merkittäviä eroja eri ryhmien kokemassa osallisuudessa ei ole. Montessoriryhmän lasten kokemukset kuulluksi tulosta olivat tavallista ryhmää suurempia, kun taas tavallisen ryhmän lapset kokivat aikuisten lähestymisen verrokkiryhmää helpommaksi. Kokemuksia päätöksentekoon osallistumisesta oli montessoripedagogiikan lapsilla tavallista ryhmää enemmän. Molemmilla ryhmillä osallisuuden kokemukset liittyivät pitkälti leikkeihin ja vuorovaikutukseen. Uusina teemoina aineistosta nousivat päiväkodin aikuisten kiireen ja lapsen persoonallisuuden merkitys osallisuuden kokemukseen.

2 OPINNÄYTETYÖN TEORIAT

Koska opinnäytetyössäni haastattelen päiväkotikäisiä lapsia, tarkastelen osallisuutta suomalaisen varhaiskasvatuksen kontekstissa. Suomessa varhaiskasvatusta säätelee varhaiskasvatuslaki (580/2015). Varhaiskasvatuslaki määrittää varhaiskasvatuksen lapsen suunnitelmalliseksi ja tavoitteelliseksi kasvatuksen, opetuksen ja hoidon kokonaisuudeksi, jonka painopiste on pedagogiikassa. Lain mukaan jokaisen lapsen kokonaisvaltaista kasvua, kehitystä, terveyttä ja hyvinvointia tulee edistää terveellisessä ja turvallisessa kasvuympäristössä, joka samalla kehittää ja edistää oppimista. Varhaiskasvatusta toteutetaan päiväkotitoiminnassa, perhepäivähoidossa sekä avoimessa toiminnassa kuten kerho- ja leikkitoiminnassa. (Varhaiskasvatuslaki 58/2015 1§-3§.)

Suomalaisen varhaiskasvatuksen juuret ulottuvat 1800-luvun fröbeliläiseen lastentarhatraditioon ja -pedagogiikkaan. Fröbeliläisen pedagogiikan takana on saksalainen pedagogi Friedrich Fröbel, jonka katsotaan olevan koko päiväkotiaatteen luoja. Fröbelin kasvatuksen näkökulmana oli lapsen kehitys tämän omilla ehdoilla. (Karttunen 2010, 18.) Fröbel arvosti aikuisen ohjaaman didaktisen toiminnan lisäksi aikuisten ja lasten rinnakkain työskentelyä sekä lasten vapaata leikkiä. Leikkien aikana kasvattajat keskittyivät lasten toiminnan havainnointiin, jonka pohjalta heille suunniteltiin heidän tarvitsemaansa toimintaa. Uuden päivähoitolain seurauksena 1970-luvulla tämä kuitenkin muuttui varhaiskasvatuksen keskittyessä hoidollisiin painotuksiin. Seuraavien vuosikymmenten aikana varhaiskasvatuksessa korostuikin aikuisjohtajuus, koulun oppiainejakoä jäljittelevä päivätoiminta sekä pedagogiikasta keskustelemisen vähäisyys. Tilannetta lähdettiin tietoisesti korjaamaan 1990-luvulla erilaisin hankkein ja tutkimuksin. Osaltaan tähän on vaikuttanut myös Suomen 1991 ratifioima Lapsen oikeuksien sopimus ja varhaiskasvatuslaki, jotka korostavat lapsen oikeutta tulla kuulluksi ja ilmaista itseään. Sittemmin pedagogisen otteen vahvistuessa aikuisen ja lapsen välistä valtasuhdetta onkin pyritty muuttamaan

enemmän lapsen toimijuutta korostavaksi ja vähitellen lapset on alettu nähdä aktiivisina toimijoina ympäristössään. (Hujala & Turja 2020, 40–41.)

2.1 Varhaiskasvatus Suomessa

Suomessa varhaiskasvatuksen tärkeimmät arvot ovat yhdenvertaisuus, sosiaalinen oikeudenmukaisuus, tasa-arvo, moninaisuus, osallisuus, lapsuuden ainutlaatuisuus ja inklusio (Kangas, Lastikka & Karlsson 2021, 53). Nämä arvot toiminnan taustalla halutaan lasta kannustaa leikkiin, liikkumiseen, tutustumaan taiteisiin ja kulttuuriperintöön sekä mahdollistaa myönteiset oppimiskäsitteet. Pedagogisella toiminnalla tuetaan lapsen elinikäisen oppimisen edellytyksiä, edistetään kestäviä ihmissuhteita ja vuorovaikutustaitoja sekä ohjataan lasta eettisesti vastuulliseen ja tasa-arvoiseen toimintaan. (Helenius & Lummelahti 2018, 13.)

Varhaiskasvatuksessa pedagogiikka on tiiviisti läsnä kaikessa kehittämisessä ja toiminnassa. Se on vuorovaikutuksen muoto ja ilmiö, joka ohjaa henkilöstöä heidän tavassaan olla vuorovaikutuksessa lasten ja perheiden kanssa. Varhaiskasvatuksen pedagogiikka ei ole mitään tahansa toimintaa, vaan merkittävä osa oppimisympäristön suunnittelua, toteuttamista ja muokkaamista lasten hyvinvoinnin ja oppimisen toteutumiseksi. (Kangas ym. 2021, 12–14.)

Varhaiskasvatustalain pohjalta on Opetushallitus laatinut Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet, joilla pyritään kehittämään varhaiskasvatuksen toimintaa. Varhaiskasvatussuunnitelman perusteisiin on määritetty varhaiskasvatuksen keskeiset tavoitteet, varhaiskasvatuksen sisältö, toteutettava yhteistyö sekä lapsen varhaiskasvatussuunnitelma. Sekä lapselle itselleen että huoltajille tulee tarjota mahdollisuus varhaiskasvatuksen suunnitteluun ja arviointiin. (Helenius & Lummelahti 2018, 13.)

Lapsi nähdään varhaiskasvatussuunnitelman perusteissa pystyvänä ja osallisena yksilönä, joka omalla toiminnallaan ja kiinnostuksen kohteillaan muokkaaa omaa

ympäristöään ja siinä olevia sosiaalisia suhteita. Tähän varhaiskasvatukseen tulee vastata kiinnittämällä huomiota siihen, millaista tukea kukin lapsi tarvitsee oman pystyvyyden löytämiseen ja käyttöönottoon. On ymmärrettävä, että lapsi ilmaisee itseään paitsi kielellisesti, myös eleiden, ilmeiden, äänteiden ja toiminnan avulla. Pedagogiikkaa kehittämällä vahvistetaan kaikenikäisten lasten toimijuutta. (Kangas ym. 2021, 51–52.)

Pedagogiikasta voidaan erottaa neljä kategorista tapaa, jotka varhaiskasvatuksesta voi tunnistaa tavoitteiden perusteella. Ensimmäinen näistä on suoriutuminen, jonka tavoitteena on nähdä lasten kykenevän suorittamaan heille annetut tehtävät. Toisessa kategoriassa keskeistä on merkityksenantoprosessit. Tällöin tavoitteena on saada lapset ymmärtämään niitä merkityksiä, joita yhteiskunnassa ja ympäristössä on heitä ympäröiville ilmiöille etukäteen päätetty. Kolmannessa kategoriassa eli kuulumisessa lapset oppivat tulemaan osaksi yhteisöä rakentamalla omaa identiteettiään, motivaatiotaan ja arvojaan suhteessa yhteisöön. Viimeisen kategorian keskiössä on osallisuus ja lasten kokemukset siitä. Tässä vaiheessa he valtautuvat yhteisönsä jäseniksi ja toimijoiksi. (Kangas ym. 2021, 12–14.)

2.2 Osallisuus

Osallisuudella viitataan yksilön kokemukseen kuulluksi tulemisesta ja niin omiin kuin yhteisiin asioihin vaikuttamisesta. Se luo hyvinvointia ja lisää luottamusta niin elämään kuin omiin mahdollisuuksiin. Osallisuutta edistävillä toimilla pyritään vähentämään eriarvoisuutta, köyhyyttä, syrjäytymistä ja syrjintää. Osallisuuden toteutumista voidaan tarkastella niin yksilön, yhteiskunnan kuin yhteisen hyvän tasolla, mutta yhteistä näille tasoille on kokemuksen subjektiivisuus ja rakentuminen aina vuorovaikutuksessa muihin ihmisiin. (Terveyden ja hyvinvoinninlaitos 2023.)

Osallisuuden vastinparina on osattomuus, jolloin ihminen kokee tullessa sivuutetuksi yhteiskunnassa (Pajulammi 2014, 141). Osallisuudella on merkittävä

vaikutus yksilön hyvinvointiin ja sen huomioiminen varhaislapsuudessa on tärkeää lapsen alkaessa rakentaa omaa identiteettiään. Myöhemmin esittelen yhden osallisuutta mittaavista malleista.

2.3 Lapsen osallisuus varhaiskasvatuksessa

Tässä tutkielmassa perehdyn lasten osallisuuden kokemuksiin varhaiskasvatuksessa. Varhaiskasvatuksessa tulisi keskittyä aiempaa enemmän osallisuuden kokemusten tuottamiseen ja tavoitteiden saavuttamiseen. Tätä ajattelua määrittävät YK:n lapsen oikeuksien sopimus ja nykyinen varhaiskasvatustilanne, jotka yhdessä pyrkivät edistämään lapsen osallisuuden toteutumista. Varhaiskasvatuksessa lapsen osallisuus näkyy lapsen mahdollisuutena ilmaista omia näkemyksiä sekä vaikuttaa päätöksentekoon ja saada aikaan muutosta (Heikka, Fonsen, Elo & Leinonen 2014, 57).

Varhaiskasvatuksessa osallisuuden tavoitteena on lapsen itsetunnon vahvistaminen, elämänhallinnan ja mielekkyyden lisääminen, syrjäytymisen ennaltaehkäisy, vastuuseen kasvaminen, lapsen näkökulmasta mielekkäiden ratkaisujen toteutuminen sekä yhteisöllisyyden ja yhteisöön kuulumisen tunteen lisääntyminen. Kasvattajalta lapsen osallisuuden toteutuminen edellyttää monenlaisia asioita. Yhtenä tärkeimmistä on herkkyys kohdata lapsen yksilöllisyys ja ainutlaatuisuus, mikä vaatii omien asenteiden ja näkökulmien jatkuvaa reflektointia ja tarvittaessa ajattelu- ja työtapojen muutosta. (Järvinen & Mikkola 2015, 13–15.)

Osallisuuden edellytyksenä on myös kasvattajan uskallus heittäytyä asioihin. Heittäytyminen vaatii kasvattajalta hyvää itseluottamusta ja yhteishenkeä niin oman tiimin kuin huoltajien kanssa. (Hujala & Turja 2020, 54.) Henkilöstön lisäksi myös toimintaympäristöllä on suuri merkitys osallisuuden toteutumisessa. Sen tulee innostaa lasta leikkimään monipuolisesti, tukea hänen itseohjautuvuuttaan sekä mahdollistaa leikkirauha, pitkäkestoinen leikki sekä tukea itsensä toteuttamista. (Heikka ym. 2014, 73.)

2.4 Osallisuus Tampereen omassa varhaiskasvatussuunnitelmassa

Opetushallituksen mukaan varhaiskasvatuksen järjestäjällä on velvollisuus laatia ja hyväksyä valtakunnallisen varhaiskasvatuksen pohjalta oma varhaiskasvatussuunnitelmansa. Tampereen varhaiskasvatussuunnitelmassa osallisuutta käsitellään yhtenä varhaiskasvatuksen toimintakulttuuria rakentavana osana. Varhaiskasvatuksen toteutuksessa olennaista on, että se noudattaa inklusion periaatteita. Inklusiivinen toiminta pohjautuu kaikkia lapsia koskeviin yhtäläisiin oikeuksiin, lapsen edun ensisijaisuuteen, tasa-arvoon, yhdenvertaisuuteen, syrjimättömyyteen, moninaisuuden arvostamiseen, yhteisöllisyyteen sekä sosiaaliseen osallisuuteen. (Tampereen varhaiskasvatussuunnitelma, 25–26.)

Inklusiivinen ajattelutapa johtaa lapsen osallisuutta tukeviin pedagogisiin ratkaisuihin ja opetusjärjestelyihin. Lapsen näkökulmasta tarkasteltaessa voidaan todeta osallisuuden merkitsevän kuulumisen ja hyväksytyksi tulemisen tunnetta, ja sillä olevan yhteys lapsen tarpeisiin sekä osallistumiseen yhteisössä tehtävään päätöksentekoon. Osallisuuden edistäminen edellyttää toimintatapojen ja rakenteiden tietoista kehittämistä. Osallisuuden kautta lapsi oppii ymmärtämään yhteisöään, oikeuksiaan, vastuuta ja valintojen seurauksia. (Tampereen varhaiskasvatussuunnitelma, 29.)

2.5 Harry Shierin osallisuuden polku

Tapoja hahmottaa lapsen osallisuutta on useita ja yksi käytetyimmistä suomalaisessa varhaiskasvatuksessa on Harry Shierin osallisuuden polku. Tätä mallia hyödynnän myös opinnäytetyöni tutkimusmenetelmässä. Shierin polku muodostuu yhteensä viidestä tasosta, joita kaikkia määrittää kolme kasvattajan sitoutumisen astetta. Asteista ensimmäinen on avautuminen, joka edellyttää kasvattajalta kykyä ravistella vanhoja ajatusmalleja ja ottaa vastaan uusi ajatus. Avautumisen jälkeen kasvattaja antaa ajatukselle osallisuuden muutoksesta mahdollisuuden. Tällöin puhutaan mahdollistamisesta. Lopulta kasvattajan ja

kasvatusyhteisön on sitouduttava uuteen malliin, jolloin lasten osallisuudesta tulee yhteisössä pedagoginen arvo. Tätä astetta kutsutaankin sitoutumiseksi. (Heikka ym. 2014, 21.)

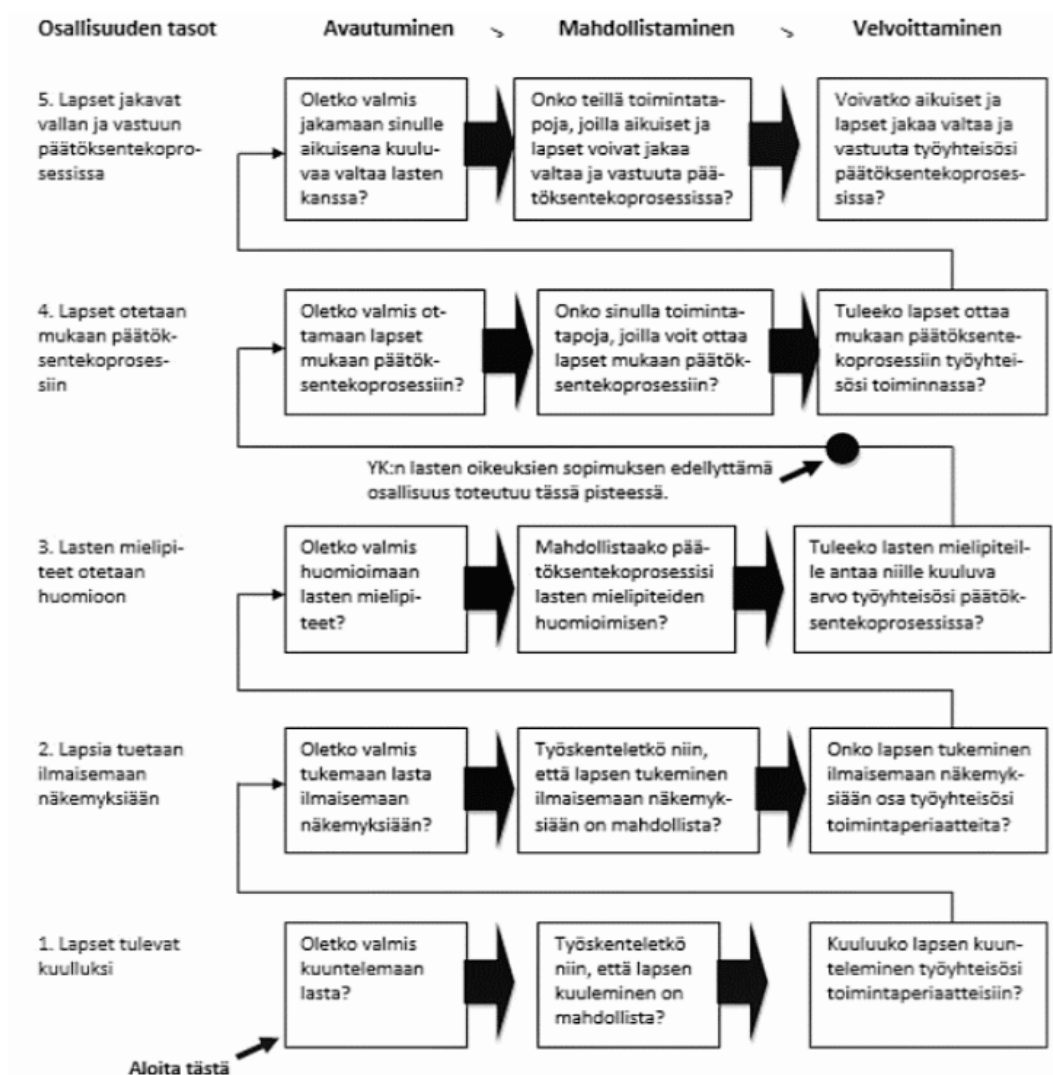
Shierin tasoista ensimmäinen on lapsen kuunteleminen. Kuten jo aiemmin varhaiskasvatusta Suomessa käsittelevässä kappaleessa tuon esiin, kuunteleminen edellyttää kasvattajalta herkkyyttä aistia lapsen tunnetiloja, sanallisia ja sanattomia viestejä sekä kykyä vastata näihin viesteihin. Kun lapsen kuuntelemiselle on kasvattajien keskuudessa avauduttu ja toimintaympäristöä muokkaamalla on varmistettu lapsen mahdollisuus ilmaista itseään ja tulla kuulluksi, voidaan lapsen kuuntelemisesta muodostaa yhteisössä rutiini ja siirtyä polulla eteenpäin. (Heikka ym. 2014, 21.)

Polun toinen taso on lapsen tukeminen hänen omien mielipiteidensä ilmaisussa. Tällä tasolla on kuunneltava miksi lapset eivät ilmaise näkemyksiään. On varmistettava, että henkilökunnalla on riittävästi resursseja rohkaista lapsia ilmaisemaan mielipiteitään. Tälläkin tasolla on ensin avauduttava lasten tukemiselle heidän mielipiteidensä ilmaisussa ja tehtävä sen mahdollistamiseksi tarvittavat toimenpiteet. Lopuksi kasvattajien on sitouduttava mielipiteiden tukemisen ilmaisuun ja vaadittaviin toimenpiteisiin voidakseen jatkaa polulla eteenpäin. (Heikka ym. 2014, 21–22.)

Lasten kuunteleminen on tärkeää, mutta mielipiteet on luonnollisesti huomioitava myös toiminnassa. Tämä tulee esiin Shierin kolmannella tasolla, jolla tarkastellaan kasvattajien valmiutta huomioida lasten mielipiteet käytännön tasolla. Jokaisen lapsen jokaista toivetta on mahdoton toteuttaa, mutta toiveita on kuunneltava ja niin niiden toteuttaminen kuin toteuttamatta jättäminen perusteltava lapselle. Kasvattajien valmiuden lisäksi tarkastelun kohteena on päiväkodin toimintakulttuuri ja sen kyky mahdollistaa lasten aloitteiden ja mielipiteiden huomioiminen. Lopuksi lasten mielipiteiden huomioiminen tulee sitouttaa osaksi arkea. (Heikka ym. 2014, 22.)

Kolme ensimmäistä tasoa kuvaavat kasvattajan ja lapsen välistä neuvottelua, jossa kasvattaja selvittää ja huomioi lapsen mielipiteitä. Neljännellä tasolla mukaan astuu päätöksenteko, johon lapsi otetaan osalliseksi. Toisin sanoen lapsi ja kasvattaja keskustelevat päätettävästä asiasta, mutta kasvattaja kantaa päätösten mukana tulevan vastuun. Tähän vaiheeseen kuuluu myös suunnittelu, näkemysten esittäminen sekä niiden puoltaminen tai hylkääminen. Näin lapsi voidaan sitouttaa paremmin tehtyihin päätöksiin sekä opettaa hänelle vastuuntuntoa ja empatiaa. Kuten aiemmilla tasoilla, myös tasolla neljä käydään läpi avautumisen, mahdollistamisen ja sitoutumisen vaiheet. Ensin tulee varmistua siitä, että yhteisössä ollaan valmiita lasten osallistumiselle päätöksentekoprosessiin ja tehdään tämän mahdollistamiseksi tarvittavat muutokset. Lopulta sitoudutaan noudattamaan kyseisiä muutoksia. (Heikka ym. 2014, 24.)

Viidennellä ja viimeisellä tasolla lapset jakavat vallan ja vastuun aikuisten kanssa. Tärkeää tässä on muistaa lapsen kehitystaso. Lasta ei tule velvoittaa kantamaan vastuuta hänen kehitystasolleen liian vaikeasta asiasta. Lapset tulisikin ottaa mukaan keskusteluun vallan ja vastuun jakautumisesta ennen kuin heidät otetaan mukaan ottamaan vastuuta. Kun yhteinen päätöksenteko on saatu kiinteäksi osaksi arkea, voidaan tämän viisitasoisen osallisuuden tasomallin todeta olevan käytössä päiväkodin arjessa. (Heikka ym. 2014, 24–25.)

Kuvio 1. Harry Shierin osallisuuden polku (Shier 2001, Heikka ym. 2014, 23)

2.6 Montessoripedagogiikka

Montessoripedagogiikka perustuu nimensä mukaisesti italialaisen Maria Montessorin metodiin. Montessori (1870–1952) oli psykiatria ja lastentauteihin erikoistunut lääkäri, joka kehitti omaa nimeään kantavan kasvatustieteen menetelmän. Menetelmä sai alkunsa kehitysvammaisille lapsille tarkoitettuna pedagogiikasta, jonka jälkeen Montessori ymmärsi samojen menetelmien sopivan myös muille lapsille. Pedagogiikallaan hän pyrki lapsen persoonallisuuden vapautumiseen. Suomeen ensimmäiset montessorileikkikoulut perustettiin vuonna 1980

aktiivisten vanhempien toimesta ja vuonna 1984 saivat alkunsa ensimmäiset montessorikoulut. (Karttunen 2010, 13–14, 43.)

Montessoripedagogiikan tavoitteena on tukea lasta toiminnalliseen itsenäistymiseen. Montessorikoulujen tunnuslause ”Auta minua tekemään itse” kiteyttää hyvin pedagogiikan lapsilähtöisyyden. Montessoripedagogiikassa ohjaajan rooli onkin esitellä lapselle harjoitteluun soveltuva välineistö, seurata lapsen toimintaa taustalla ja antaa ohjausta tarpeen mukaan. Menetelmän perustana on käsitys lapsesta aktiivisesti tietoa etsivänä yksilönä, jota aikuinen tukee valmistellulla ympäristöllä. Valmistellusta ympäristöstä puhuttaessa viitataan sekä konkreettiseen, hyvässä järjestyksessä olevaan ja kodinomaiseen ympäristöön että rauhalliseen ilmapiiriin. Ympäristön tulee tukea lapsen itsenäisyyttä, sosiaalisuutta, liikkumisen hallintaa ja keskittymistä. (Wilander 2018, 14–15, 29.) Montessoripedagogiikka pyrkii kasvattamaan lapsen luontaista halua oppia (Davies 2019, 14).

Tietoa lapsi omaksuu sekä tietoisesti että tiedostamattaan. Ensimmäisinä elinvuosinaan (0–3) lapsi imee tietoa ympäristöstään valikoimatta ja omaksuu kielen, tavat ja kulttuurin. Tätä kutsutaan termillä ”la mente assorbente” eli vastaanottavainen mieli. Näiden ikävuosien jälkeen, lapsen muistin kehittyessä, tiedostamatta tapahtuva tiedon omaksuminen vähenee ja alkaa sen sijaan tapahtua tietoisesti. (Wilander 2018, 15.)

Kuten moniin muihinkin kasvatustieteisiin, myös montessoripedagogiikkaan kuuluu erilaisia kehityskausia. Montessoripedagogiikassa kehityskaudet on jaoteltu kuuden vuoden mittaisiin jaksoihin, 0–6 vuotta, 6–12 vuotta, 12–18 vuotta ja 18–24 vuotta, jotka taas pitävät sisällään herkkyyskausia. Vaikka kehityskaudet jatkuvat läpi elämän, on niiden merkitys erilainen aikuisuudessa ja varhaislapsuudessa.

Herkkyyskaudet ovat voimakkaimpia viiden ensimmäisen elinvuoden aikana ja tavallisesti useampi herkkyyskausi on käynnissä samanaikaisesti.

Varhaislapsuudessa herkkyykskauden aikana lapsella on sisäinen motivaatio ja kiinnostus kehittää jotain tiettyä ominaisuutta. Lapsi toistaa sen hetkiseen vaiheeseen kuuluvan osa-alueen taitoja ja saavutettuaan niissä tavoitellun tason, kohdistaa mielenkiintonsa taas uuteen asiaan. Tällöin voidaan puhua ominaisuuden vakiintumisesta. Ensimmäinen kehityskausi, eli 0–6-vuotiaat, on jaettu varhaiskasvatuksessa kahteen osaan, 0–3 vuotiaisiin ja 3–6 vuotiaisiin. (Wilander 2018, 16–20.) Jälkimmäisessä ikäryhmässä tavoitteena on koostaa ryhmä tasapuolisesti 3–6-vuotiaista tytöistä ja pojista. Tämän taustalla on ajatus siitä, että vanhemmilta lapsilta opitaan ja nuorempia autetaan. Tässä kehitysvaiheessa montessorivälineistö koostuu käytännön elämän töistä ja aistivälineistä sekä äidinkielen, matematiikan ja kulttuurin alueen välineistä. (Suomen Montessoriliitto 2023.)

Herkkyykskausien käsittäminen montessoripedagogiikassa poikkeaa jokseenkin yleisestä kehityspsykologian termistöstä. Siinä missä kehityspsykologia katsoo ulkoisen ympäristön olevan oppimisen liikkeellepaneva voima, ovat herkkyykskaudet montessoripedagogiikassa seurausta lapsen omasta kehityksestä. Vaikka niihin ei voida suoraan vaikuttaa, voivat kasvattajat auttaa lasta hyödyntämään herkkyykskausiaan hyvin valmistellulla ympäristöllä, jossa lapsi voi toimia sen hetkisen kiinnostuksensa mukaisesti. Montessoripedagogiikan toiminnan järjestelmällisyys auttaakin lasta hallitsemaan paremmin omaa toimintaansa. Vapauteen sisältyy kuitenkin rajat ja yhteiset pelisäännöt. Käytännössä lapsi on vapaa toimimaan siinä vaiheessa, kun hän pystyy hallitsemaan omaa toimintaansa. Toiminnan järjestelmällisyys näkyy myös etenemisenä konkreettisesta abstraktiin ja yksinkertaisesta monimutkaiseen. Lapsi saa edetä omassa tahdissaan ja oman mielenkiintonsa mukaan. Tämä mahdollistaa sen, että itseä kiinnostavissa asioissa voi edetä muita nopeammin ja vastaavasti haastavampia taitoja voi hioa pidempään. Valmisteltu ympäristö ja montessorivälineistö edesauttavat oppimista. (Wilander 2018, 16–18, 14, 78.)

2.7 Montessoripedagogiikkaan kohdistunut kritiikki

Ajan kuluessa on montessoripedagogiikkaan kohdistunut myös ennakkoluuloja ja kritiikkiä. Montessoripedagogiikassa lapset tekevät erilaisia oikeaan elämään valmistavia montessoritöitä. Montessoripedagogiikkaa onkin alkuaikoina kritisoitu siitä, ettei sen katsottu kannustavan tarpeeksi lasta leikkiin. Lapsi ei kuitenkaan tee eroa montessorityöskentelyn ja leikin välillä ja toiminta on aina lapsen vapaasti valitsemaa. Kritiikkiin voi myös vaikuttaa montessoripedagogiikassa käytettävä termistö. Kaikkeen toimintaan, esimerkiksi kielellisten taitojen harjoitteluun ja palapelin kokoamiseen viitataan työskentelynä ja tästä syntyy aikuisille hyvin erilaisia mielleyhtymiä kuin lapsille. (Wilander 2018, 23, 27.)

Montessoripedagogiikan on myös sanottu olevan liian jäykkää ja älyllistä, tukahduttavan lasten aloitekyvyn, kehittävän vain lapsen siisteyttä, järjestystä ja itsekuria sekä jättävän liian vähän tilaa luovuudelle. Valtiotieteiden maisteri, montessoriohjaaja ja opettaja Maria Salonen vastaa näihin ennakkoluuloihin vuonna 2015 julkaistussa teoksessaan ”Pieni ja suuri samassa veneessä - pohdintoja lapsuudesta, aikuisuudesta ja montessoripedagogiikasta”. Hänen mukaansa menetelmä ei ole jäykkä, vaan elää lapsen mukana. Montessoripedagogiikassa on kyse elämän tutkimisesta eikä lasta veloiteta mihinkään sellaiseen, johon hän ei ole valmis. Mitä tulee lasten aloitekyvyn tukahduttamiseen ja vain siisteyden, järjestyksen ja itsekurin kehittämiseen, Salonen epäilee näiden ennako-oletusten johtuvan pintapuolisesta tarkkailusta. Vieraileva tarkkailija voi havaita lapsille näytettävän mistä mikäkin väline löytyy, mutta tämä ei tarkoita, että näin tapahtuisi aina. Alussa lapsia opetetaan etenemään välineiden kanssa loogisesti ja palauttamaan ne omille paikoilleen, mutta tämän jälkeen lapset valitsevat tarvitsemansa välineet itse ja käyttävät niitä omien mieltymystensä mukaisesti. Poikkeuksena ovat käytännön elämän työt, jotka tehdään aina samalla kaavalla, sekä äidinkielen ja matematiikan materiaalit, joilla on myös määrätty tehtäväkohtaiset menetelmänsä. (Salonen 2015, 24–26.)

2.8 Montessoripedagogiikka vs perinteinen fröbeliläinen pedagogiikka

Koska työni käsittelee sekä montessoripedagogiikkaa että perinteistä fröbeliläistä pedagogiikkaa, on asianmukaista pohtia näiden kahden menetelmän yhtäläisyyksiä ja eroavaisuuksia erityisesti lapsilähtöisyyden ja osallisuuden näkökulmista. Montessoripedagogiikka onkin ottanut vaikutteita fröbeliläisestä pedagogiikasta ja näitä pedagogiikkoja yhdistää ajatus siitä, että varhaiskasvatuksen toiminta tulee suunnitella lapsen ehdoilla. Lapsen kasvua on tuettava siten, että lapsessa herää aito halu oppia. (Karttunen 2010, 18.) Montessoripedagogiikassa ohjaajana toimimisen edellytys onkin kasvattajan lapsilähtöinen suhtautuminen, joka vaatii aikuisjohtoisuudesta irti päästämistä. Siinä lapsen itsenäisyyden ja omatoimisuuden tukemisen tavoitteena on lapsen itseluottamuksen vahvistaminen. (Wilander 2018, 27, 30.) Sen sijaan perinteinen pedagogiikka katsoo hyötyvän aikuisjohtoisuuden ja lapsilähtöisyyden välillä tasapainoilusta voidakseen täyttää toiminnan pedagogiset kriteerit. Tällöin kasvattajat pystyvät paremmin mahdollistamaan hyvinvoinnin ja osallisuuden toteutumisen. (Ruokonen 2022, 19). Selkeänä erona näiden menetelmien välillä onkin se, että montessoripedagogiikka keskittyy lapsen omaan tekemiseen, kun taas fröbeliläinen pedagogiikka tiedon löytämiseen tekemisen kautta (Karttunen 2010, 22).

Olen edellä avannut varhaiskasvatuksen perinteistä fröbeliläistä pedagogiikkaa sekä Suomessa myös käytettävää montessoripedagogiikkaa. Näiden kahden pedagogisen suuntauksen osallisuuden toteuttamista lähdän lapsia haastatteleamalla tutkimaan ja vertaamaan. Aion edellä esitettyjen teorioiden ja niihin kohdistetun kritiikin pohjalta selvittää, millä tasoilla osallisuus toteutuu tutkielman kohteena olevassa päiväkodissa ja onko eri pedagogiikkaa käyttävien ryhmien välillä merkittävää eroa osallisuuden kokemuksissa. Mahdollisia eroja ja niiden syitä peilaan työni teoriaosuuteen.

2.9 Teemahaastatteluni osallisuuden teorioiden pohjalta

Edellä esitettyjen teorioiden pohjalta voidaan todeta, että osallisuus varhaiskasvatuksessa koostuu lapsen kuulemisesta sekä lapsen osallistamisesta toiminnan suunnitteluun ja päätöksentekoon. Näiden teorioiden pohjalta olen luonut teemahaastattelurunkoni tutkielmaan osallistuville lapsille. Tutkielmani tarkoitus on saada vastaus tutkimuskysymyksiini, millaisia kokemuksia osallisuudesta lapsilla on varhaiskasvatuksessa, sekä millaisia eroja eri pedagogiikkaa käyttävien päiväkotiryhmien lasten kokemuksista mahdollisesti löytyy?

On syytä tiedostaa, ettei Shierin osallisuuden tasomallia alun perin tarkoitettu käytettäväksi varhaiskasvatuksessa, vaan nuorten ja koululaisten keskuudessa. Kuten Leinonen itse toteaa (2014, 25), mallin tasoja onkin mahdollista yhdistellä varhaiskasvatukseen paremmin soveltuvaksi. Tämän vuoksi päätin myös itse yhdistää tasot neljä (lasten mukaantulo päätöksentekoprosessiin) ja viisi (lapset jakavat vallan ja vastuun päätöksentekoprosessissa aikuisten kanssa), sillä niiden voidaan katsoa liittyvän läheisesti toisiinsa. Kasvattajan on kuitenkin huolehdittava toiminnan turvallisuudesta ja kehittävydestä, jolloin hänellä on viimesijainen vastuu. Osallisuuden toteutumista voikin arvioida sen perusteella, kuinka kasvattaja vastuun mukana tulevaa valtaansa käyttää. (Heikka ym. 2014, 25.)

Harry Shierin osallisuuden polun sekä muiden teoriaosuudessa esitettyjen teemojen perusteella esitän lapsille seuraavia kysymyksiä:

Teema 1 Lapsen kuuleminen: Kuuntelevatko aikuiset sinun ideoitasi ja ehdotuksiasi?

Teema 2 Lapsen mielipiteet: Uskallatko kertoa mitä mieltä olet aikuiselle? Miltä se tuntuu? Kysyvätkö aikuiset mielipidettäsi? Millaisista jutuista voi olla vaikea puhua aikuiselle?

Teema 3 Toiminta: Tuntuuko sinusta, että ideoitasi toteutetaan ryhmässä?

Teemat 4 ja 5 Päätöksenteko: Millaisissa asioissa saat päättää ja milloin aikuiset päättävät sinun puolestasi? Saatko päättää mielestäsi asioista riittävästi? Suunnitteletteko tuokioita yhdessä?

3 TUTKIMUSMENETELMÄT

Oikea tutkimusmenetelmä tulee valita aina tutkimusongelman perusteella (Valli 2018, 28). Koska opinnäytetyölläni haluan saada vastauksia kysymyksiin ”Millaisia kokemuksia osallisuudesta lapsilla on varhaiskasvatuksessa?” sekä ”Millaisia eroja eri pedagogiikkaa käyttävien päiväkotiryhmien lasten kokemuksista mahdollisesti löytyy”, on mielestäni laadullisen tutkimusmenetelmän valitseminen asianmukaista ja mielekästä. Haluankin antaa äänen lasten omille kokemuksille heidän osallisuudestaan päiväkodin arjessa ja koen, että vapaa keskustelu turvallisen aikuisen kanssa turvallisessa ympäristössä olisi tähän oikea menetelmä. Tämän vuoksi valitsin toteutustavaksi teemahaastattelun.

3.1 Teemahaastattelu

Teemahaastattelu on hieman avointa haastattelua strukturoidumpi, mutta antaa kuitenkin hyvin tilaa haastateltavan puheelle (Saaranen-Kauppinen & Puusniekka 2006.) Haastattelun teemat voidaan muodostaa useammalla eri tavalla. Yksi keino on muodostaa teemat intuition perusteella, jolloin haasteena on haastattelurungon vajavaisuus ja analyysin tekeminen ilman teoriatietoa. Toinen tapa teemojen muodostamiseen on etsiä ne kirjallisuudesta ja kolmas johtaa ne teoriasta. (Valli 2018, 41.) Apunaan haastattelijalla voi olla kunkin teeman alle laaditut avainsanat tai apukysymykset. Olennaista haastattelijalle on kuitenkin liian tarkkojen muistiinpanojen sijaan teemahaastattelussa keskittyä keskusteluun. Vaikka teemat ovat kaikille haastateltaville samat, niiden välillä liikutaan joustavasti ilman ennalta määrättyä kaavaa. (Saaranen-Kauppinen & Puusniekka 2006.)

Teemahaastattelu valitaan usein tiedonkeruumenetelmäksi, kun jokin ilmiö on vieras ja ymmärrystä sitä kohtaan halutaan kasvattaa keskustelun kautta. Teema on keskustelun aihe ja ymmärryksen lisääntyessä syntyy uusia teemoja. (Kananen 2014, 91.) Teemahaastattelua voidaan analysoida useammalla eri tavalla, mutta luonnollista siinä on edetä teemoitteluun ja tyypittelyyn ja tähän päädyin myös

omassa tutkielmassani. Teemoittelussa onkin tiedostettava, etteivät aineistosta nousevat teemat välttämättä vastaa ennalta asetettuja, teoriasta poimittuja teemoja. Siksi aineiston läpikäyminen tarkasti ja herkällä korvalla onkin analysoinnin kannalta ensisijaisen tärkeää. (Saaranen-Kauppinen & Puusniekka 2006.)

Haastattelutilanne on haastateltavan ja haastattelijan välinen vuorovaikutustilanne, jonka onnistuminen edellyttää haastattelijalta avointa ja kunnioittavaa keskustelutapaa. Haastattelun onnistumisen kannalta olennaista onkin pyrkiä muodostamaan luottamuksellinen ilmapiiri, joka rakentuu arvostavassa ja avoimessa vuorovaikutuksessa. Teemahaastattelu etenee yleisemmistä kysymyksistä yksityiskohtaisempiin. Tämä on keino kasvattaa luottamusta ja saada tutkittava avautumaan vähitellen. (Kananen 2014, 89, 93.) Lapsia haastatellessa voi erilaisin keinoin, kuten hymyllä ja pään nyökkäyksellä, viestiä lapselle kiinnostuksesta ja arvostuksesta hänen kertomuksiaan kohtaan (Raittila, Vuorisalo & Rutanen 2017, 325). Asenteen tulisi kuitenkin säilyä neutraalina ja avoimena, sillä lapsen ei tule olla tietoinen haastattelijan henkilökohtaisista mielipiteistä (Holopainen, Lyytikäinen & Niskanen 2018, 50).

Erityisen tärkeää haastattelussa on kiinnittää huomiota kysymyksenasetteluun. Kysymysten on oltava kohderyhmälle, tässä tapauksessa lapsille ymmärrettävään muotoon laadittuja eli niin sanotusti lastenkielisiä. Lisäksi lasten ollessa kohderyhmänä, on lasten käyttämien käsitteiden ja lastenkulttuurin tuntemisesta hyötyä. (Raittila ym. 2017, 322–324). Lasten haastattelemisessa on myös varottava johdattelua, sillä erityisesti pienet lapset ovat alttiita haastattelijan miellyttämislle (Korkman 2018, 31). On varauduttava esittämään tarkentavia kysymyksiä, mutta osattava tarvittaessa myös siirtyä keskustelussa eteenpäin. Ei pidä takertua liian tiukasti valittuihin teemoihin, jos haastateltavasta ei irtoa mitään. Tällöin on todettava, ettei kyseinen teema kosketa haastateltavaa tai hän ei tiedä siitä tarpeeksi vastatakseen laajemmin. (Valli 2018, 45.)

Haastattelutilanteeseen vaikuttavat myös ulkoiset tekijät kuten tila, jossa haastattelu tapahtuu. Mahdollisimman rauhallinen tila lisää haastatteluun keskittymistä ja parantaa tallenteen laatua, mutta pieni taustahäly ei haittaa, mikäli se ei vie liikaa huomiota haastattelulta. Tärkeää tilan valinnassa on haastateltavan näkökulma. Usein tutkijan kannattaakin mennä haastateltavan luo, jolloin haastatteluympäristö on haastateltavalle tuttu ja luonnollinen. (Valli 2018, 33.) Ei ole kuitenkaan yhdentekevää millainen tila on tutussakaan ympäristössä. Haastateltaessa päiväkotikäisiä lapsia on eri asia, pidetäänkö haastattelu lapselle tutussa ympäristössä vai esimerkiksi johtajan huoneessa. (Raittila ym. 2017, 318.) Haastattelu on hyvä lopettaa silloin kun lasten käyttäytymisestä on aistittavissa levottomuus ja haluttomuus jatkaa, sillä tilanteesta tulee jäädä lapselle miellyttävä olo tai onnistumisen tunne (Holopainen ym. 2018, 63).

3.2 Tutkielman eettisyys ja luotettavuus

Tutkimuksen tekoon kuuluu olennaisena osana sen luotettavuuden tarkastelu. Tällä taataan se, että tutkimuksen tulokset ovat tosia ja uskottavia. Kvalitatiivisen tutkimuksen luotettavuutta on usein haastavampaa arvioida suhteessa kvantitatiiviseen tutkimukseen, sillä on tutkijasta kiinni, mitä, miten ja minkä verran hän tutkii. Luotettavuuden arvioinnin näkökulmasta haasteena onkin, minkä tutkija näkee aiheelliseksi nostaa aineistosta. Tulosten on kuitenkin aina perustuttava teoriaan. (Kananen 2014, 139.)

Kvalitatiivisen tutkimuksen luotettavuus arvioidaan aineiston keruun ja analysoinnin sekä tutkimuksen raportoinnin pohjalta. Luotettavuuden kriteerejä ovat totuusarvo, sovellettavuus, pysyvyys ja neutraalius. On osattava reflektoida kriittisesti omaa toimintaa ja suhteuttaa työn tulokset tutkimusongelmiin ja niiden ratkaisemiksi käytettyihin menetelmiin. (Saaranen-Kauppinen & Puusniekka 2006.)

Tutkimuseettinen neuvottelukunta (TENK) on yhdessä suomalaisen tiedeyhteisön kanssa laatinut ohjeet hyvän tieteellisen käytännön noudattamiseen. Tutkimuksen

tekeminen edellyttää rehellisyyttä, yleistä huolellisuutta ja tarkkuutta niin tutkimustyössä, tulosten tallentamisessa kuin niiden esittämisessä ja tutkimustulosten arvioinnissa. Tutkimuksessa on sovellettava kriteerien mukaisia ja eettisesti kestäviä menetelmiä. Työssä tulee noudattaa avoimuutta ja viestinnästä tulee huolehtia vastuullisesti. Lähteisiin tulee viitata asianmukaisella tavalla. (TENK 2024.) Näitä ohjeita pyrin tutkielmassani tarkasti noudattamaan. Tarkastelen opinnäytetyöni eettisyyttä ja luotettavuutta tarkemmin kappaleessa 6.2.

4 TEEMAHAASTATTELUIJEN TOTEUTUS

Haastattelujen suunnittelu lähti liikkeelle joulukuussa 2023 lasten huoltajille annettujen lupalomakkeiden muodossa. Päiväkotiryhmien kasvattajat välittivät lomakkeet huoltajille tuonti- ja hakutilanteiden lomassa. Lupaa kysyttiin molempien ryhmien kaikkien lasten huoltajilta ja myönteisiä vastauksia saatiinkin kiitettävä määrä. Näistä karsittiin kaikki ne, jotka eivät kuuluneet ikähaarukkaan. Tutkielman ulkopuolelle jäivät myös ne lapset, jotka olivat vasta siirtyneet kyseiseen ryhmään. Ryhmien opettajat auttoivat lopullisen otoksen valinnassa ja päädyin valitsemaan sellaisia lapsia, jotka eivät todennäköisimmin jännittäisi tilannetta.

Haastattelutilanne on jo usein itsessään haastava, mutta erityisesti haastateltaessa pieniä lapsia ja menetelmän ollessa niinkin avoin kuin teemahaastattelu. Rennolla ja luontevalla ilmapiirillä edesautetaan luotettavan haastatteluaineiston keruuta ja luottamuksen rakentamiseksi sovinkin ryhmien kanssa tutustumiskäynneistä. Kävin molemmissa ryhmissä kahtena päivänä, jolloin pääsin havainnoimaan lapsia ja osallistumaan heidän toimintaansa.

Ajoitin haastattelut seuraavalle viikolle tutustumiskäynneistä. Ajankohta oli aamulla klo 9 aikaan, sillä tämä sopi parhaiten niin omaan kuin ryhmien aikatauluihin. Koin myös, että ajankohta oli selvästi iltapäivää parempi, koska päiväunien jälkeen tunnelma voisi olla hieman väsyneempi ja tällöin aineiston saaminen haastavampaa. Haastattelut suoritin kahden hengen ryhmissä, jolloin haastatteluja oli yhteensä neljä. Päädyin tähän ratkaisuun osittain sen vuoksi, että ajattelin sen auttavan haastateltavia vapautumaan tilanteessa paremmin kuin yksilöhaastatteluissa. Lapset voivat kokea kahdenkeskisen haastattelutilanteen vieraan ihmisen kanssa epämiellyttävänä tai vieraana ja tärkeää oli mahdollisen jännityksen minimoiminen. Kahta suuremmissa ryhmissä voisi kuitenkin piillä se vaara, että joku lapsista ei saa ääntänsä kuuluviin. Toinen tähän ratkaisuun vaikuttanut syy oli kohderyhmän koko. Koska teen opinnäytetyötä yksin, olisi

yhteensä kahdeksan haastattelun toteuttaminen ja litteroiminen työlästä. Keskustelin kummankin ryhmän opettajan kanssa siitä, keistä olisi hyvä muodostaa toimivat parit. Valintaan vaikutti lasten luonteenpiirteet eli se, kuka lapsista vähentäisi toisen lapsen mahdollista jännitystä, mutta ei kuitenkaan veisi liikaa tilaa toiselta. Yksi tavallisen pedagogiikan ryhmän haastateltavista lapsista oli estynyt ja hänet korvattiin 3-vuotiaalla lapsella. Näin ollen kohderyhmän ikähaarukka laajeni 4–5-vuotiaista lapsista 3–5-vuotiaisiin lapsiin.

Kokemattomana haastattelijana olivat haastattelutilanteet myös itselleni jännittäviä. Olin valmistautunut näihin tilanteisiin perehtymällä työni teoriaosuuteen ja laatimalla lastenkielisiä apukysymyksiä, sillä ennakoin osan kysymyksistä olevan sellaisinaan lapsille hankalia. Mahdollisen jännityksen lieventämiseksi tarjosin lapsille mahdollisuutta ottaa haastatteluun piirustusvälineet, joita kukaan ei kuitenkaan kokenut tarvitsevansa. Syntyi vaikutelma, että kukaan lapsista ei jännittänyt minua vaan he kokivat tilanteen turvallisena. Kaikki myös muistivat minut edelliseltä viikolta.

Osa kysymyksistäni oli mahdollisesti lastenkielisyydestään huolimatta liian hankalia ymmärtää, sillä jouduin välillä avaamaan niitä esimerkein. Tutkijana haastavinta haastatteluissa oli haastateltavien aiheessa pysyminen. Aika ajoin lapset käänsivät keskustelun muun muassa säähän tai kotona tapahtuviin asioihin, jolloin pyrin tasapainoilemaan tilan antamisen ja takaisin aiheeseen ohjaamisen välillä. Koen, että tutkijana oli tärkeää antaa heidän kertoa myös itselle tärkeistä asioista oikeanlaisen ilmapiirin säilyttämiseksi. Tämä korostui erityisesti tavallisella pedagogiikalla kasvatettavien lasten haastatteluissa. Haastavin kaikista neljästä oli ensimmäinen haastattelu juuri aiheessa pysymisen ja oman kokemattomuuteni vuoksi ja koin, että haastattelut sujuivat hieman paremmin montessoripedagogiikkaa toteuttavan ryhmän lasten kanssa.

Toisinaan sain myös vastaukseksi ytimekkäitä yhden sanan vastauksia, joihin minun oli pyydettävä tarkennusta. Jostain temasta sain aineistoa selkeästi vähemmän ja tällöin oli vain osattava siirtyä haastattelussa eteenpäin. Oli myös

hyvin aistittavissa, milloin lapset alkoivat muuttua levottomiksi eivätkä enää jaksaneet keskittyä haastattelun teemoihin. Tällöin oli aika päättää haastattelut. Tämä on tärkeää myös tutkielman eettisiä kysymyksiä tarkasteltaessa, sillä haastattelutilanteesta ei saa muodostua haastateltavalle stressaavaa.

5 TULOKSET

Tässä luvussa esittelen haastattelujen tuloksia teemoittain. Kuten aiemmin tuon ilmi, oli tutkittava tarkkaan, nouseeko aineistosta valmiiden teemojen lisäksi esiin muita teemoja. Aluksi käyn ryhmittäin läpi Harry Shierin osallisuuden polkuun pohjautuvat valmiit haastatteluteemat ja lasten kokemukset niistä, ja tämän jälkeen esittelen haastatteluista nousseet uudet teemat.

5.1 Lasten kuulluksi tuleminen

Kysyttäessä montessoriryhmän lapsilta heidän kokemuksistaan siitä, kuuntelevatko aikuiset heidän ajatuksiaan, löytyi tämän ryhmän kaikilta lapsilta asiasta myönteisiä kokemuksia. Pyydettyäessä lapsia tarkentamaan vastauksiaan, ilmeni, että heidän kuulluksi tulemisen kokemuksensa liittyivät leikkeihin, arjen toimintoihin sekä niin sanottuihin pakollisiin tilanteisiin.

Leikki on tärkeä osa lapsen itseilmaisua ja toimijuutta ja keskusteltaessa kuulemisesta montessoriryhmän lasten vastauksissa korostuivatkin leikkiaiheiset vastaukset. Vastauksista käy ilmi, että aikuiset aidosti kuuntelevat lasten leikki-ideoita ja pyrkivät toiminnallaan lisäämään lasten osallisuutta tukemalla heidän kaverisuhteitaan ja keskinäistä vuorovaikutusta esimerkiksi järjestämällä leikin ja leikkikaverin arvontaa.

Tavallista pedagogiikkaa toteuttavan ryhmän lapsilla oli kuulluksi tulemisesta eriäviä kokemuksia. Kysyttäessä lapsilta kuuntelevatko aikuiset heitä, $\frac{3}{4}$ koki tullessaan kuulluksi useimpien ryhmän aikuisten osalta, kun taas yksi lapsi vastasi tulevansa kuulluksi ainoastaan lasten palavereissa. Näitä palavereja on lapsen mukaan liian harvoin. Yksi lapsista nosti esiin aikuisen antaman hoivan ja läheisyyden aina lapsen sitä kaivatessa.

5.2 Lasten mielipiteiden ilmaiseminen

Vastausten perusteella montessoriryhmän lasten kuulemista rajoittaa jonkin verran heidän kokemansa haasteet aikuisen lähestymisessä. Kysyttäessä lapsilta onko ryhmän aikuisia helppo lähestyä, $\frac{3}{4}$ koki tämän välillä vaikeaksi. Tätä kuvastaa hyvin seuraavassa sitaatissa oleva vastaus.

”Mun mielestä ehkä ei, koska koko ajan, jos niil on jotain asiaa sille toiselle aikuiselle ni ne ei kuuntele meitä. Sitte mä meen kertomaan toiselle aikuiselle.”

Vastausten perusteella haasteiden taustalla voi olla aikuisten välisen keskustelun lisäksi osittain montessorityöskentelyyn liittyvät säännöt, joiden mukaan lapset pyytävät puheenvuoroa menemällä aikuisen luo ja viittaamalla. Lapsista $\frac{2}{4}$ nosti tämän esiin haastavana asiana. Montessorityöskentelyn aikana tavoitellaan rauhallista ja kiireetöntä ilmapiiriä ja omaa vuoroa voi joutua odottamaan. Tämän lapset kokivat välillä haastavaksi. Haasteita aikuiselle juttelemisessa tuotti yhdelle lapselle myös kielellisen itseilmaisun haasteet ja huoli siitä, että aikuinen torjui lapsen pyynnön.

Aineistosta nousi esiin myös myönteisiä kokemuksia aikuisen ja lapsen välisestä vuorovaikutuksesta. Eräs lapsista nosti esille aikuisen roolin lohduttajana. Hän kuvaili kokemuksiaan aikuiselle juttelemisesta seuraavasti:

”Noo, yleensä se on keino, josta menee suru pois.”

Tulokset osoittavat, että huolimatta lasten kokemista haasteista aikuisen lähestymisessä, aikuiset kyselevät lasten mielipiteitä ja pyrkivät näin osaltaan mahdollistamaan lapsen äänen esille tulemisen.

Tavallisen pedagogiikan lasten vastauksissa ilmeni eriävyyttä koskien lasten mielipiteiden ilmaisua. Lapsista $\frac{3}{4}$ koki helpoksi lähestyä aikuista. Selkeästi hiljaisemmalla ja vetäytyvämmällä lapsella oli enemmän haasteita omien

ajatustensa ilmaisussa kuin ulospäinsuuntautuneemmalla lapsella. Tämä tulee ilmi seuraavasta sitaatista.

”No, joskus ku aikuiset puhuu toisten aikuisten kans juttuja ni mä en niiku uskalla keskeyttää niitä aikuisien asioita.”

Kysyttäessä kyselevätkö aikuiset lasten mielipiteitä, lasten kokemukset asiasta olivat keskenään erilaisia. Vastausten perusteella aikuiset kysyvät lasten mielipiteitä verrattain harvoin. Tämä ei vastausten perusteella kuitenkaan vaikuta negatiivisesti niiden lasten kyvykkyyteen lähestyä aikuisia, jotka kokivat tämän muutenkin luontevaksi.

5.3 Lasten mielipiteiden huomioiminen toiminnassa

Haastattelujen perusteella voidaan todeta montessoriryhmän lasten saavan toteuttaa ryhmässä omia ideoitaan leikkien osalta. Kysyttäessä onko ideoiden toteuttaminen riittävällä tasolla, vastauksissa oli vaihtelua. Lapsilla oli haasteita arvioida, kuinka paljon he saavat toteuttaa omia ideoitaan päiväkodin arjessa. Tästä kertoo seuraava sitaatti, jota lapsi ei osannut pyydettäessä tarkentaa:

” Aika paljon mut myös aika vähän.”

Tavallista pedagogiikkaa toteuttavassa lapsiryhmässä lasten kokemukset heidän omien ideoidensa toteuttamisesta olivat montessoriryhmän tavoin toisistaan eriäviä. Lapsista $\frac{3}{4}$ ilmoitti saavansa toteuttaa päiväkodin arjessa omia ideoitaan, kunhan jäljet tulevat siivotuksi. Yhden lapsen mieleen tulivat mieluisat leikit, joita hän on saanut toivoa toteutettavaksi, ja yhdessä aikuisten kanssa onkin rakennettu majaa ja esteratoja.

Yksi lapsista kuitenkin koki, ettei lasten toiveita huomioida toiminnassa riittävästi, sillä lasten palaverija on niin harvoin. Kysyttäessä lapsilta suunnittelevatko he aikuisten kanssa toimintaa, sama lapsi kuvaili kuitenkin laveasti myönteisiä kokemuksiaan siitä, kun aikuiset ovat antaneet hänen päättää leikeistä ja

osallistua aikuisten askareisiin. Kyseessä oli tilanne, jolloin paikalla oli aikuisten ja hänen lisäksi vain yksi toinen lapsi.

5.4 Lasten osallistuminen päätöksentekoon

Tuloksista käy ilmi, että puolet montessoriryhmän haastateltavista toivoisi lisää päätösvaltaa päiväkodin arkeen. Vaikka tulokset osoittavat, että lapsilla on myönteisiä kokemuksia esimerkiksi leikeistä päättämisestä, he toivoisivat niihin ja niiden ajankohtaan kuitenkin lisää päätösvaltaa. Aikuisten päätösvalta näyttäytyy lasten silmissä arjen rytmittämisenä eli aikuiset kertovat missä vaiheessa päivää tapahtuu mitään. Tämä käy ilmi seuraavasta sitaatista:

”Aikuiset. Ne aina sanoo kaikki jutut mitä tehdään. No yleensä lapsetkin tietää mitä tehdään koska siinä on sellaset merkit mitä tehdään tänään.”

Keskusteltaessa päivän kulusta, kertoi eräs lapsista jutulleensa ryhmän aikuisten kanssa päiväkodin päiväunihetkistä ja sopineensa, että sängyssä saa valvoa ja leikkiä kunhan tekee sen hiljaa muita häiritsemättä.

Kysyttäessä päätösvallan jakautumisesta tavallisella pedagogiikalla kasvatettavien lasten ryhmässä, $\frac{3}{4}$ lapsista oli sitä mieltä, että aikuiset päättävät lähes kaikesta. Keskusteltaessa päätösvallan jakautumisesta eräs lapsista kuvaili aikuisten toimintaa seuraavasti:

” Niiden määräyksiä ei voi ikinä ikinä laittaa pois päältä.”

Kyseisen lapsen mielestä tällainen toiminta on ”kovakouraista”. Tuloksista kävi kuitenkin ilmi, että erityisesti lapset toivoisivat lisää päätösvaltaa esimerkiksi leikkeihinsä, joita aikuiset säätelevät siten, että toisinaan he päättävät lasten puolesta leikkikavereista ja leikeistä.

5.5 Aineistosta nousseet uudet teemat

Molemmissa ryhmissä uudeksi teemaksi nousi aikuisten kiire. Tämä ilmeni molempien ryhmien vastauksissa keskusteltaessa siitä, onko aikuisia helppo lähestyä ja kuuntelevatko aikuiset lapsia. Vastausten perusteella aikuiset vaikuttavat lasten silmissä välillä kiireisiltä ja tällöin lapset kokevat haastavaksi lähestyä heitä. Vetäytyvämmälle lapselle omien ajatusten esille tuomiseen lisähaastetta luo, jos hän ei saa siihen aikuiselta riittävää tukea.

Toiseksi teemaksi ryhmissä nousikin lapsen persoonallisuuden merkitys osallisuuden kokemukseen. Vastausten perusteella persoonallisuus vaikuttaa siihen, kuinka rohkeasti lapsi uskaltaa lähestyä aikuista ja molemmissa ryhmissä tämä koettiin välillä vaikeaksi. Tavallisen pedagogiikan ryhmässä lapsen persoonallisuuden ja temperamentin merkitys tulikin esiin keskusteltaessa Shierin osallisuuden polun jokaisesta tasosta.

6 JOHTOPÄÄTÖKSET JA POHDINTA

Opinnäytetyöni tavoitteena oli selvittää lasten osallisuuden kokemuksia ja sitä, eroavatko montessoriryhmään kuuluvien lasten kokemukset tavallista pedagogiikkaa toteuttavan ryhmän lasten kokemuksista. Tuloksista selvisi, että molempien ryhmien lapsilta löytyi kokemuksia osallisuudesta päiväkodin arjessa ja molempien ryhmien kohdalla kokemukset liittyivät vahvasti leikkeihin sekä vuorovaikutukseen. Mitään merkittäviä eroja ei näiden kahden ryhmän vastauksissa sen sijaan ilmennyt.

Vastausten perusteella montessoriryhmän lasten kokemukset kuulluksi tulosta olivat verrokkiryhmää suurempia, kun taas valtaosa tavallista pedagogiikkaa toteuttavan ryhmän lapsista koki helpommaksi lähestyä aikuista tilanteessa kuin tilanteessa. Tämä ilmeni siitä, että montessoriryhmän lapset kokivat aikuisten kuuntelevan ja kysyvän heidän mielipiteitään useammin kuin toisen ryhmän lapset, kun taas tavallisella pedagogiikalla kasvatettavat lapset kokivat helpommaksi jakaa ajatuksiaan aikuisille tilanteesta riippumatta. Montessoriryhmän lapsilla kokemuksia päätöksentekoon osallistumisesta oli enemmän kuin tavallisen pedagogiikan ryhmän lapsilla. Molempien ryhmien vastauksissa nousi esiin aikuisten kiire sekä lapsen persoonallisuuden merkitys osallisuuden kokemiseen.

Kuten teoriaosuudessa tuon esille, osallisuus on aina subjektiivinen kokemus, ja lapset voivatkin kokea aikuisen vuorovaikutuksen hyvin eri tavoin. Esteinä lasten osallisuuden toteutumiseksi voivat olla lasten erilaiset tarpeet ja aikuisten kiire, jotka nousivatkin esiin molempien ryhmien vastauksista. Haastattelujen perusteella voidaankin todeta aikuisten vaikuttavan lasten mielestä toisinaan kiireisiltä, mikä vaikeuttaa heidän lähestymistään erityisesti vetäytyvämpien lasten osalta. Jos vetäytyvämpi lapsi ei uskalla lähestyä kiireistä aikuista ja aikuinen ei myöskään kysele lapselta hänen ajatuksiaan, ei lapsi pääse mielipiteillään

vaikuttamaan ympäristöönsä ja päätöksentekoon, ja tällöin voi hänen kokemansa osallisuus jäädä vähäiseksi.

Aineiston perusteella lapsen persoonallisuus ja temperamentti vaikuttavat myös siihen, miltä montessorityöskentely lapsesta tuntuu. Montessorityöskentely edellyttää lapselta sääntöjen noudattamista ja oman vuoron odottamista ja erityisesti temperamentiltaan vilkkaalle lapselle tämä voi olla vaikeaa. Näin lapsi kuitenkin oppii säätelemään omaa toimintaansa.

Kuten teoriapohjassa tulee ilmi, Harry Shierin polun toisella tasolla lasta tulee tukea hänen omien mielipiteidensä ilmaisussa. Tällä tasolla kasvattajien tulee selvittää, miksi lapsi ei ilmaise mielipiteitään, ja antaa lapselle siinä hänen tarvitsemaansa tukea. Nämä asiat korostuivat myös lasten vastauksissa. Näin ollen voidaan vastausten ja teorian perusteella todeta, että vetäytyvämmän tai rauhallisemman lapsen kohtaamiseen tulee kiinnittää erityistä huomiota, jotta lasten osallisuuden kokemukset paranisivat.

Tavallista pedagogiikkaa käyttävän ryhmän lapsi, jolla oli haastattelun perusteella eniten vaikeuksia lähestyä aikuista, oli haastattelutilanteessa hyvin avoin ja puhelias. Montessoripedagogiikan ryhmän toisessa haastattelussa kaksi lasta keksivät haastattelun aikana lukuisia uusia leikki-ideoita, mutta kysyttäessä voisivatko he kertoa niistä aikuisille, he olivat epävarmoja. Yleisesti ottaen tavallisella pedagogiikalla opetettavat lapset kokivat helpommaksi lähestyä aikuista kuin montessoripedagogiikan lapset ja tässäkin kohtaa uskon syynä olevan erilaiset persoonallisuudet piirteet, sillä näistä lapsista $\frac{3}{4}$ vaikutti haastattelutilanteessa ulospäinsuuntautuneemmilta ja impulsiivisemmilta. Tästä voidaankin päätellä, että jotkut lapset kaipaavat vain enemmän kannustusta aikuiselta, jotta heidän ajatuksensa pääsevät esille. Pedagogisella suuntauksella ei ole niinkään merkitystä asiaan, vaan ratkaisevaa tässä kohtaa on lapsen persoonallisuus ja temperamentti.

Kuten montessoriryhmän lasten vastauksista selvisi, haasteet aikuiselle juttelemisessa voivat myös johtua lapsen verbaalisista haasteista. Yhdellä montessoriryhmän lapsella haasteita aikuiselle juttelemisessa tuotti huoli siitä, että aikuinen torjuu sen, mitä lapsella on mielessään. Vastausten perusteella toiminnassa voitaisiinkin huomioida vielä paremmin lasten omia ideoita, mikä edellyttää niiden esille tuloa. Olisi tärkeää rohkaista lasta ilmaisemaan ajatuksiaan, sillä vaikka kävisikin niin, että lapsen pyyntöä ei voi toteuttaa, on tämän perusteleva lapselle tärkeää. Tällaisia tilanteita varten olisi hyvä löytää keinoja lapsen itsensä ilmaisun tukemiseen.

Leikki on hyvä keino tukea lapsen osallisuutta. Se on lapselle luontainen tapa hahmottaa ympäröivää maailmaa ja käyttää luovuuttaan. Kuten työni teoriaosuudessa nostan esiin, on toimintaympäristöllä henkilöstön ohella iso merkitys osallisuuden kokemiseen. Sen tulee innostaa lasta leikkimään monipuolisesti ja tukea hänen itseohjautuvuuttaan. Lisäksi sen tulee mahdollistaa leikkirauha, pitkäkestoinen leikki sekä tukea lapsen itsensä toteuttamista. Leikkiteema korostui lasten vastauksissa mitä tuli heidän kokemuksiinsa kuulluksi tulosta ja päätöksenteosta. Erityisesti montessoriryhmän lasten vastauksissa korostui leikin monipuolisuus ja itsensä toteuttaminen. Lasten vastausten perusteella voidaan päätellä ympäristön innostavan lapsia leikkiin ja aikuisten kuuntelevan lasten ideoita aktiivisesti.

Keskusteltaessa päätöksenteosta, yksi tavallisen pedagogiikan ryhmän lapsista kertoi saavansa leikkiä kaverinsa kanssa sillä ehdolla, että he siivoavat leikkinsä leikin päätyttyä. Montessoriryhmässä yksi lapsi kertoi saavansa leikkiä päiväuniaikana sängyssään pehmolelulla, kunhan leikkiminen tapahtuu hiljaa muita häiritsemättä. Nämä ovat mielestäni hyviä esimerkkejä aikuisen ja lapsen välisestä neuvottelusta, jossa lapsi sitoutuu päätöksestä aiheutuviin seurauksiin. Kyseinen prosessi kuvaa Shierin osallisuuden polun neljättä tasoa, joka koostuu suunnittelusta, näkemysten esittämisestä sekä niiden puoltamisesta tai hylkäämisestä.

Neuvottelemalla lapsen kanssa esimerkiksi leikin ehdoista, kasvattaja pyrkii opettamaan lapselle vastuuntuntoa ja empatiaa. Vaikka lapsesta voi tuntua ikävältä, tai lapsen omin sanoin ”kovakouraiselta” se, että kasvattajat asettavat tekemiselle edellä mainitun kaltaisia ehtoja, on lapsen oman edun mukaista pitää kiinni tällaisista säännöistä. Onkin luonnollista, että lapsi voi kokea päiväkodin struktuurin jäykkänä. Aikuisen päätösvalta näkyy isoissa linjoissa kuten arjen aikatauluissa ja päivärytmissä.

Aineistosta käy ilmi, että molemmissa ryhmissä edistetään lasten välistä vuorovaikutusta ja kaveritaitoja järjestämällä esimerkiksi leikin ja leikkikaverin arvontaa. Kuten työni osallisuutta käsittelevissä kappaleissa tuon esille, osallisuus rakentuu vuorovaikutuksessa muihin ihmisiin, ja varhaiskasvatuksessa sillä tavoitellaan muun muassa yhteisöön kuulumisen tunteen lisääntymistä. Haastattelujen perusteella voidaankin todeta, että osallisuuden edistäminen tältä osin on ryhmille yhteistä. Vuorovaikutuksessa syntyy myös turvallisuuden tunne, joka on yksi osallisuuden edellytyksistä. Montessoriryhmässä eräs lapsista kertoi voivansa jutella aikuiselle aina kun hänelle tulee paha mieli ja sen tuovan hänelle paremman mielen. Tavallista pedagogiikkaa noudattavan lapsiryhmän lapsi taas kertoi pääsevänsä kasvattajan syliin aina halutessaan. Molemmissa ryhmissä kasvattajan lämmin vuorovaikutus ja turvallisuuden tunne ovat selvästi läsnä.

Järvisen ja Mikkolan (2015) mukaan yksi kasvattajan tärkeimmistä ominaisuuksista on kasvattajan herkkyys kohdata lapsen yksilöllisyys ja ainutlaatuisuus, mikä vaatii kasvattajalta omien asenteiden ja näkökulmien jatkuvaa reflektointia ja tarvittaessa ajattelu- ja työtapojen muutosta. Lasten vastausten perusteella tämän ominaisuuden tukemiseen ja henkilökunnan kouluttamiseen lasten herkkyseroihin tulisi kiinnittää erityistä huomiota.

Kuten teoriaosuudessa tuon esille, kasvattajan tulisi huomioida jokaisen lapsen yksilöllinen tuen tarve oman pystyvyytensä löytämiseksi ja käyttöönottamiseksi. Tämä korostuukin Shierin polun ensimmäisellä tasolla eli lasta kuunnellessa, jolloin kasvattajan tulisikin huomioida erityisesti hiljaisempien lasten lähettämät

sanattomat viestit. Keskustelun lisäksi tulisi kasvattajan tässä kohtaa pohtia erilaisia tapoja lapsen osallistumisen mahdollistamiseksi. Lasten osallisuuden kokemiselle parhaan pohjan luo se, että kasvattajat todella tuntevat lapset ja löytävät yksilöllisiä keinoja erilaisten lasten kuulemiselle. Näitä keinoja tulisi siis miettiä lapsilähtöisesti ja sen jälkeen juurruttaa ne osaksi päiväkodin arkea ja sitoutua niiden noudattamiseen. Vain siten voidaan vahvistaa jokaisen lapsen toimijuutta.

Haastattelujen perusteella voidaan todeta molemmista ryhmistä löytyvän myönteisiä kokemuksia osallisuudesta. Kuitenkaan sillä, mitä pedagogiikkaa ryhmässä käytetään, ei vaikuta olevan merkitystä osallisuuden kokemuksiin, sillä arjen haasteet ovat ryhmissä samoja ja yleiselläkin tasolla varhaiskasvatuksessa tunnistettuja. Näitä haasteita ovat esimerkiksi aikuisten kiire ja resurssivaje, joista jälkimmäisellä voidaan päätellä olevan vaikutusta edeltävään. Nämä seikat saavat aikaan sen, että lasten erilaisia tarpeita ei välttämättä ehditä havaita, tai kasvattajilla ei ole herkkyyttä havaita niitä. Tämä voi vaikuttaa erityisesti vetäytyvämpien lasten kokemaan osallisuuteen vähentävästi. Lisäksi haastattelujen perusteella toteutettavaa pedagogiikkaa merkittävämpänä tekijänä osallisuuden kokemiselle voidaan pitää lasten erilaisia persoonallisuuksia. Tämä onkin mielestäni merkityksellisin haastattelujen pohjalta syntynyt havainto, joka kasvattajien olisi tärkeää ottaa huomioon toimintaa suunnitellessaan.

6.1 Kehitysideoita ja jatkotutkimusehdotuksia

Aiemmin tässä luvussa tuon johtopäätösten yhteydessä esiin, minkälaisista asioista lapset hyötyisivät päiväkodin arjessa osallisuuden näkökulmaa ajatellen. Seuraavaksi pohdin lisää, millä keinoin kasvattajat voisivat edistää lasten osallisuutta ryhmissään, ja mitä eri ryhmän kasvattajat voisivat toisiltaan oppia. Lisäksi pohdin, millaisia jatkotutkimusideoita tutkielma nosti esiin.

Haastatteluista ilmeni, että lasten palavereja ei ollut montessoriryhmässä haastattelujen aikaan käytössä ja tavallisen pedagogiikan ryhmässä taas yhden

lapsen mielestä niitä pidetään liian harvoin. Tämä saikin pohtimaan, olisiko lasten palavereja ja niin kutsuttuja kyselytunteja tarpeen järjestää useammin. Tällöin mahdollistuisi lasten omien toiveiden säännöllinen kuuleminen ja toteuttaminen, minkä seurauksena osallisuus ei toteutuisi vain ulospäinsuuntautuneempien lasten osalta, vaan kaikki persoonaltaan erilaiset lapset pääsisivät tasapuolisemmin osallistumaan.

Vaikka montessoriryhmän haastatteluaineistosta sen sijaan selvisi aikuisten kysyvän lasten mielipiteitä, pohdin, voisiko lapsia kuitenkin rohkaista tuomaan itse aktiivisemmin ja oma-aloitteisemmin ajatuksiaan esille? Keskusteltaessa siitä, saavatko lapset mielestään toteuttaa riittävästi omia ideoitaan päiväkodin toiminnassa, heidän oli haastavaa arvioida tämän riittävyttä. Tuloksista ilmenee lapsilla olevan myös paljon uusia leikki-ideoita, joiden toteuttaminen edellyttää aikuisilta jatkossakin aktiivista kuuntelemista ja kannustusta ajatusten ilmaisemiseen. Näiden ajatusten pohjalta tulisi toimintaympäristöä muokata mahdollisuuksien mukaan lasten toiveiden mukaisesti.

Montessoriryhmässä lapsia voitaisiin rohkaista tuomaan oma-aloitteisemmin omia ajatuksiaan esille ja tavallisen pedagogiikan ryhmässä lapset hyötyisivät siitä, että heidän ajatuksiaan kysellään ja kuunnellaan aktiivisemmin. Lisäksi kasvattajat voisivat keskenään pohtia, millaisia kuulemisen käytäntöjä heillä tällä hetkellä ryhmässä on käytössä ja voisiko näitä käytäntöjä kehittää tai löytää kokonaan uusia tapoja, jotka tukisivat myös hiljaisemmalle lapselle luontaista tapaa osallistua. Tällainen tapa voisi esimerkiksi olla kasvattajan ja lapsen välinen luottamuksellinen kahdenkeskinen tilanne, jossa lapsella on enemmän tilaa tuoda omia ajatuksiaan esille.

Haastattelujen perusteella voidaankin todeta, että aikaa aikuisten kanssa ja mahdollisuutta osallistua aikuisten askareisiin toivotaan lasten keskuudessa enemmän. Kahdenkeskistä aikaa vetäytyvämmälle lapselle voisi mahdollistaa arjessa myös osallistamalla heitä aikuisten askareisiin, esimerkiksi ruokakärryn hakemiseen tai pöydän kattamiseen. Lisäksi tällaiset hiljaisemmat ja

vetäytyvämmät lapset voisivat mielestäni hyötyä siitä, että heiltä yksinkertaisesti kysyttäisiin enemmän heidän mielipiteistään ja ajatuksistaan. Tämä vaatii päiväkodin aikuisilta herkkyyttä tunnistaa vetäytyvämmät lapset, mikä ei päiväkodin arjen kiireessä ole lasten kokemusten mukaan aina helppoa.

Tavallisen ryhmän lapsilla kokemuksia päätöksentekoon osallistumisesta ei ollut kovinkaan paljon. Tässä kohtaa kasvattajat voisivat mielestäni olla niin sanotusti tuntosarvet pystyssä ja löytää pieniä arjen asioita, joissa lapsi pääsisi tekemään päätöksiä esimerkiksi kahdesta annetusta vaihtoehdosta. Ennen kaikkea näen merkittävänä sen, että uusia osallisuuden edistämisen tapoja juurrutetaan osaksi päiväkodin arkea niin, että henkilökunta sitoutuu noudattamaan niitä päivittäisessä toiminnassaan. Lasten mielipiteet tulisi huomioida toiminnan suunnittelussa, toteutuksessa, arvioinnissa ja kehittämisessä.

Tuloksista esiin noussut aikuisten kiire on varmasti jokaiselle varhaiskasvatuksen työntekijälle jossain määrin tuttua. Aikaa pedagogiselle suunnittelulle ja tiimin jäsenten väliselle ajatustenvaihdolle on verrattain vähän, mikä voi näkyä lapsille kiireen tuntuna aikuisten keskustellessa keskenään. Tulokset saivatkin pohtimaan, voisiko päiväkodin arjen hektisyyttä lähteä tutkimaan kasvattajien näkökulmasta ja tätä kautta yrittää selvittää mahdollisia keinoja tilanteen helpottamiseksi. Toki on selvää, että varhaiskasvatuksen resurssipulan ratkaiseminen vaatii järeämpiä ratkaisuja, mutta kenties varhaiskasvattajien arkeen olisi mahdollista löytää ajanhallintaa parantavia keinoja. Uskon, että useammassa varhaiskasvatusyksikössä on tälläkin hetkellä käytössään toimimattomia palaverikäytäntöjä, jotka vievät aikaa suunnittelulta. Aikaa pedagogisen toiminnan suunnittelulle ja arvioinnille sekä itsereflektiolle ja itsensä kehittämiselle tulisi lisätä, sillä siten kasvattajat voivat vahvistaa lasten osallisuuden kokemuksia yksikössään. Näin kasvattajille jäisi myös enemmän aikaa kohdata lapset yksilöllisesti ja havaita eroja lasten persoonallisuuksissa. Etenkin vetäytyvämmät lapset voisivat mielestäni hyötyä tästä.

Toinen aineistosta noussut jatkotutkimusidea koskee konkreettisia osallisuuden edistämiskeinoja. Mielestäni kasvattajat hyötyisivät valmiista materiaalipankista, joka koostuisi lasten tarpeiden ja toiveiden pohjalta laadituista osallisuuden edistämisen keinoista. Tämä helpottaisi kasvattajien arkea ja ennen kaikkea hyödyttäisi lapsia.

6.2 Tutkielman eettisyyden ja luotettavuuden arviointia

Otin eettisyyden ja luotettavuuden näkökulmat huomioon tutkielman eri vaiheissa. Koska opinnäytetyö toteutettiin yhteistyössä varhaiskasvatuksen kanssa, oli haastattelusta kiinnostuneiden lasten vanhemmilta pyydettävä suostumus haastatteluiden toteuttamiseen. Tätä varten heitä tuli tiedottaa tutkielman tavoitteista ja sisällöstä sekä aineiston käsittelyn luottamuksellisuudesta.

Pyrin pitämään tutkimuskysymykset kirkkaina mielessäni läpi koko opinnäytetyöprosessin. Työni eettisyyden ja luotettavuuden kannalta minulle oli tärkeää lähteä rakentamaan luottamusta lapsiin etukäteen. Lisäksi huomioin eettisyyden paitsi haastattelutilanteessa, jossa aistin tarkasti ilmapiiriä ja haastateltavien tunnelmia, myös litterointivaiheessa, jossa luotettavuutta arvioidaan sen perusteella, kuinka uskollisesti litteroinnissa noudatetaan haastateltavien suullisia lausumia. Tulosten esittämisessä luottamuksellisuus tulee huomioida pohtimalla haastateltaville aiheutuvia seurauksia. (Hirsjärvi & Hurme 2014, 20.) Koin tärkeäksi sen, että lapset ovat mukana omasta tahdostaan, eivätkä koe tilannetta miltään osin epämiellyttävänä. Litteroinnit suoritin samana päivänä kuin haastattelut, jotta myös lasten sanaton viestintä, kuten eleet ja ilmeet olisivat tuoreessa muistissa.

Työn luotettavuutta voidaan arvioida myös otannan koon ja työn toistettavuuden näkökulmasta. Mielestäni otanta oli juuri sopiva tähän tutkielmaan. Pienempi se ei olisi voinut olla, mutta en myöskään usko, että muutama lisähaastattelu olisi tuonut tutkielmaan lisäarvoa. Uskonkin, että mikäli tutkimusta lähdetäisiin

toistamaan toisessa päiväkodissa, olisivat tulokset samansuuntaiset. Toki tuloksiin vaikuttaa se, millaisia persoonia haastatteluun valitaan. Luotettavuutta lisääkin se, jos tutkimukseen onnistutaan valitsemaan persooniltaan mahdollisimman erilaisia henkilöitä ja tämän koen omassa työssäni toteutuneen. Näin ollen mielestäni työni reliabiliteetti toteutuu. Toinen tieteellisissä tutkimuksissa käytettävä luotettavuusmittari on validiteetti, eli sen arvioiminen, onko käytössä ollut mittaussuunnitelma oikein valittu tutkittavaa ilmiötä ajatellen (Hirsjärvi & Hurme 2014, 187). Lasten kokemuksia tutkittaessa oli mielestäni teemahaastatteluun päätyminen pätevä ratkaisu, sillä se antaa vapauden haastateltavien omille kokemuksille. Shierin osallisuuden tasomallin käyttäminen haastattelussa oli mielestäni myös tarkoituksenmukaista. Kuten Jonna Kangas väitöskirjassaan toteaa, Shierin malli toimii hyvänä opaskirjana lasten osallisuuden edistämiseen, josta tulisi varhaiskasvatuksessa muodostua jatkuva prosessi (Kangas 2016, 67).

Olen tietoinen oman vuorovaikutukseni ja toimintani merkityksestä tulosten muodostumisessa. Luotettavuutta voikin vähentää kokemattomuuteni haastattelijana, sillä litterointivaiheessa havaitsin joissakin kohtaa ilmaissemi mielipiteeni lasten vastauksiin. Teemahaastattelussa on tärkeää, että tutkija pysyisi mahdollisimman neutraalina. Tällaisia kohtia ei kuitenkaan ollut monta ja enimmäkseen ne liittyivät sellaisiin lasten lausumiin, jotka jouduin joka tapauksessa poistamaan aineistosta sen vuoksi, etteivät ne liittyneet haastattelun teemoihin vaan esimerkiksi kotona tehtäviin asioihin.

6.3 Prosessin arviointi ja ammatillinen kasvu

Mielestäni opinnäytetyön aiheeni on tärkeä ja aina ajankohtainen. Etenkin tänä päivänä mielenterveyden haasteiden lisääntyessä, voidaan osallisuuden vahvistamisella tukea yksilön hyvinvointia jo varhaislapsuudesta alkaen. Osallisuuden tukemisella mahdollistetaan kaikkien kokemus nähdä ja kuulla tulemisesta. Se onkin yksi varhaiskasvatuksen sosionomin tärkeimmistä työtehtävistä, ja tämän vuoksi valitsin sen opinnäytetyöni aiheeksi.

Osallisuus on aiheena laaja ja sitä olisi voinut lähestyä useammasta eri näkökulmasta. Minulle oli kuitenkin selvää, että haluan tutkia juuri lasten kokemuksia osallisuudesta. Opinnäytetyö lähti etenemään aikataulussa ilman suurempia haasteita. Heti tutkimusluvan saatuaani laadin itselleni aikataulun, jossa pysyin pieniä muutoksia lukuun ottamatta. Olisin kuitenkin voinut varata enemmän aikaa haastatteluaineiston analysoinnille, sillä tämä vaihe oli työläin suorittaa etenkin syventävän harjoitteluni ohessa. Tämän vuoksi raportti ei valmistunut alkuperäisessä aikataulussa. Etenemistä hankaloitti myös aineiston vähäisyys, sillä siitä tuli poistaa kaikki aiheeseen kuulumattomat lasten lausumiset. Lähdeaineistoa osallisuudesta löytyy paljon, kun taas montessoripedagogiikasta laadittua kirjallisuutta löytyy varsin niukasti. Haasteeksi osoittautuikin löytää lähdeaineistosta opinnäytetyön kannalta oleellinen ja sitoa teoriaosuus haastatteluun.

Opinnäytetyön tekeminen opetti minulle suunnitelmallisuutta, itseni johtamista, sinnikkyyttä ja itsemyötätuntoa. Kuten sosionomin kompetensseihin kuuluu, harjoitin paljon itsereflektiota ja ymmärryksen osallisuudesta ja sen moniulotteisuudesta lisääntyä. Koen, että osallisuus on nyt kiinteämpi osa pedagogista ajatteluni. Olenkin päässyt peilaamaan osallisuuden toteutumista myös syventävään harjoitteluuni ja koen ammatillisuuteni kasvaneen myös tätä kautta. Opinnäytetyön myötä myös kriittinen ajatteluni on lisääntynyt.

Jos lähtisin tekemään aiheesta uudelleen opinnäytetyötä, varaisin enemmän aikaa aineiston läpikäymiselle. Valmistautuisin myös huolellisemmin haastattelijan rooliin, sillä empaattisena ihmisenä ja kokemattomana haastattelijana, neutraaliuden säilyttäminen oli välillä haastavaa. Lisäksi laatisin vielä enemmän apukysymyksiä helpottamaan haastattelujen luontevaa etenemistä. Haastattelutilanteet olivat jännittäviä ja jos lähtisin uudestaan haastattelemaan lapsia, pilotoisin haastattelun edes kerran. Tämä antaisi lisää varmuutta haastattelijana toimimiseen, jolloin myös tutkielman luotettavuus lisääntyisi. Mielestäni haastattelut kuitenkin antoivat hyödyllistä tietoa lasten osallisuuden

kokemuksista, jota kasvattajat voivat halutessaan toiminnassaan hyödyntää. Itse sain tämän työn tekemisestä paljon arvokasta tietoa, jota tulen varmasti työssäni varhaiskasvatuksen sosionomina käyttämään.

LÄHTEET

Davies, S. 2019. The Montessori Toddler. A parent's guide to raising a curious and responsible human being. New York. Workman publishing.

Heikka, J., Fonsen, E., Elo J. & Leinonen, J. 2014. Osallisuuden pedagogiikka varhaiskasvatuksessa. Suomen Varhaiskasvatus ry. Tampere. Kopio-Niini Oy.

Helenius, A. & Lummelahti, L. 2018. Varhaiskasvatus: Perusteita. Helsinki. BoD-Books on Demand.

Hirsjärvi, S. & Hurme, H. 2014. Tutkimushaastattelu: Teemahaastattelun teoria ja käytäntö. Helsinki. Gaudeamus University Press Oy.

Holopainen, O., Lyytikäinen, T. & Niskanen, H. 2018. Selvittelevän haastattelun periaatteet. Teoksessa Lasten haastattelu lastensuojelussa, 50, 63. Hyvärinen, S. & Pösö, T. Keuruu. PS-Kustannus.

Hujala, E. & Turja, L. 2020. Varhaiskasvatuksen käsikirja. Jyväskylä. PS-kustannus.

Järvinen, K. & Mikkola, P. 2015. Oletko sä meidän kaa?: näkökulmia osallisuuteen ja yhteisöllisyyteen varhaiskasvatuksessa. Helsinki. Pedatieto Oy.

Kananen, J. 2014. Etnografinen tutkimus. Miten kirjoitan etnografisen opinnäytetyön? Suomen yliopistopaino-Juvenes Print Oy.

Kangas, J. Väitöskirja. 2016. Enhancing children's participation in early childhood education through participatory pedagogy. Helsingin yliopisto. Unigrafia. Viitattu 13.5.2024. <https://helda.helsinki.fi/server/api/core/bitstreams/be3c6b80-ba07-48ee-b7eb-178ec8e98aad/content>.

Kangas, J., Karlsson, L. & Lastikka, A-L. 2021. Voimauttava varhaiskasvatus. Keuruu. Otava.

Karttunen, M. 2010. Montessoripedagogiikan vaiheet Suomessa. Historian pro gradu -tutkielma. Tampereen yliopisto. <https://trepo.tuni.fi/bitstream/handle/10024/82089/gradu04688.pdf?sequence=1&isAllowed=y>.

Korkman, J. 2018. Lapsen haastattelu sosiaalisen ja kognitiivisen kehityksen näkökulmasta. Teoksessa Lasten haastattelu lastensuojelussa, 31. Hyvärinen, S. & Pösö, T. Keuruu. PS-Kustannus.

L 540/2018. Varhaiskasvatuslaki. Finlex. Viitattu 10.11.2023. <https://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2018/20180540>

Montessoriliitto 2023. Viitattu 24.11.2023. <https://montessori.fi/>.

Pajulammi, H. 2014. Lapsi, oikeus ja osallisuus. Viro. Print Best.

Raittila, R., Vuorisalo, M. & Rutanen, N. 2017. Lasten haastattelu. Teoksessa Tutkimushaastattelun käsikirja, 318, 322–325. Hyvärinen M., Nikander, P. & Ruusuvuori J. Tampere. Vastapaino.

Ruokonen, I. 2022. Ilmaisun ilo. Käsikirja 0–8-vuotiaiden taito- ja taidekasvatukseen. Jyväskylä. PS-kustannus.

Saaranen-Kauppinen, A. & Puusniekka A. 2006. Haastatteluaineiston analyysiin liittyvät sivut KvaliMOTV-sivustolla. Viitattu 15.11.2024. https://www.fsd.tuni.fi/menetelmaopetus/kvali/L6_3.html.

Saaranen-Kauppinen, A. & Puusniekka A. 2006. Tutkimuksen arviointiin liittyvät sivut KvaliMOTV-sivustolla. Viitattu 15.11.2024. https://www.fsd.tuni.fi/menetelmaopetus/kvali/L3_3_3.html.

Salonen, M. 2015. Pieni ja suuri samassa veneessä. Pohdintoja lapsuudesta, aikuisuudesta ja montessoripedagogiikasta. Helsinki. Books on Demand GmbH.

Tampereen kaupunki. Varhaiskasvatussuunnitelma. 2023. Viitattu 23.11.2024. <https://eperusteet.opintopolku.fi/eperusteet-ylops-service/api/dokumentit/27942430>.

Terveysten- ja hyvinvoinninlaitos. 2024. Viitattu 24.11.2023. <https://thl.fi/aiheet/hyvinvoinnin-ja-terveyden-edistamisen-johtaminen/osallisuuden-edistaminen/heikoimmassa-asemassa-olevien-osallisuus/osallisuuden-osa-alueet-ja-osallisuuden-edistamisen-periaatteet>.

Tutkimuseettinen neuvottelukunta (TENK). 2024. Viitattu 9.5.2024. <https://tenk.fi/fi/tiedevilppi/hyva-tieteellinen-kaytanto-htk>.

Valli, R. 2018. Ikkunoita tutkimusmetodeihin 1. Keuruu. PS-Kustannus.

Venninen, T., Leinonen, J. & Ojala, M. 2010. Lapsen osallisuus pääkaupunkiseudun päiväkodeissa. Socca- pääkaupunkiseudun sosiaalialan osaamiskeskus. VKK-Metro. Viitattu 22.4.2024. http://www.socca.fi/files/627/Yhteinen_kokeminen_jaetuksi_iloksi_lapsen_osallisuus_paakaupunkiseudun_paivakodeissa_2010.pdf.

Wilander, S. ja Suomen Montessoriliitto ry. 2018. Montessoripedagogiikka - Oppimisen iloa. Porvoo. Bookwell Oy.

LIITTEET

LIITE 1

HAASTATTELUKYSYMYKSET

Teema 1 Lapsen kuuleminen: Kuuntelevatko aikuiset sinun ideoitasi ja ehdotuksiasi?

Teema 2 Lapsen mielipiteet: Uskallatko kertoa mitä mieltä olet aikuiselle? Miltä se tuntuu? Kysyvätkö aikuiset mielipidettäsi? Millaisista jutuista voi olla vaikea puhua aikuiselle?

Teema 3 Toiminta: Tuntuuko sinusta, että ideoitasi toteutetaan ryhmässä?

Teemat 4 ja 5 Päätöksenteko: Millaisissa asioissa saat päättää ja milloin aikuiset päättävät sinun puolestasi? Saatkko päättää mielestäsi asioista riittävästi? Suunnitteletteko tuokioita yhdessä?

LIITE 2

SAATEKIRJE

Hei,

28.11.2023

olen opinnäytetyötä tekevä sosionomiopiskelija ja tuleva varhaiskasvatuksen sosionomi Vaasan ammattikorkeakoulusta. Opinnäytetyöni käsittelee lasten osallisuuden kokemuksia päiväkodin arjessa. Selvitän sekä montessoripedagogiikalla, että tavallisella pedagogiikalla kasvatettavien lasten kokemuksia osallisuudesta ja vertailen niistä mahdollisesti löytyviä eroja toisiinsa. Menetelmänäni on teemahaastattelu ja tavoittelen kaikkiaan 8 lapsen osallistumista, joista puolet kuuluu montessoriryhmään ja puolet tavalliseen ryhmään.

Mitään tunnistamista helpottavia tietoja lapsista ei julkaista opinnäytetyössä ja kaikki haastatteluaineisto tuhoetaan opinnäytetyön julkaisun jälkeen. Annankin jo litterointivaiheessa lapsille anonyymit tunnisteet. Haastattelujen avulla on mahdollista kehittää päiväkodin toimintaa.

Haastattelut on tarkoitus suorittaa pareittain tammikuun aikana. Palautathan tämän lomakkeen 31.12.2023 mennessä. Suostumus ilmaistaan ympäröimällä alta oikea vaihtoehto.

Olisin kiitollinen, mikäli lapsesi saisi halutessaan luvan osallistua haastatteluun.

Lastani _____ saa / ei saa haastatella.

Vanhemman allekirjoitus

Ystävällisin terveisin,

Niina-Riikka Rautio